

**Využití resilience v soc. práci
s rizikovou mládeží
Monika Punová**

Stephen Sutton:

"Nechci umřít. Ale jestli můj příběh naučí lidi, aby nebrali svůj život jako samozřejmost, tak ať se to stane. Do té doby si budu naplno užívat každou vteřinu. Rakovina je hnusná. Ale život je super.,,"

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/271788-umirajici-teenager-vybral-100-milionu-na-charitu/>

Londýn – V přepočtu 350 tisíc korun na charitu chtěl získat nevyčísitelně nemocný britský teenager Stephen Sutton dřív, než zemře. Nakonec sehnal přes 4 miliony liber.

Devatenáctiletý mladík milující život musel prokázat značnou vnitřní sílu – peníze se začaly ve velkém sypat až ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že rakovinu nepřemůže.

https://en.wikipedia.org/wiki/Stephen_Sutton

International resilience project (Grotberg, 1997)

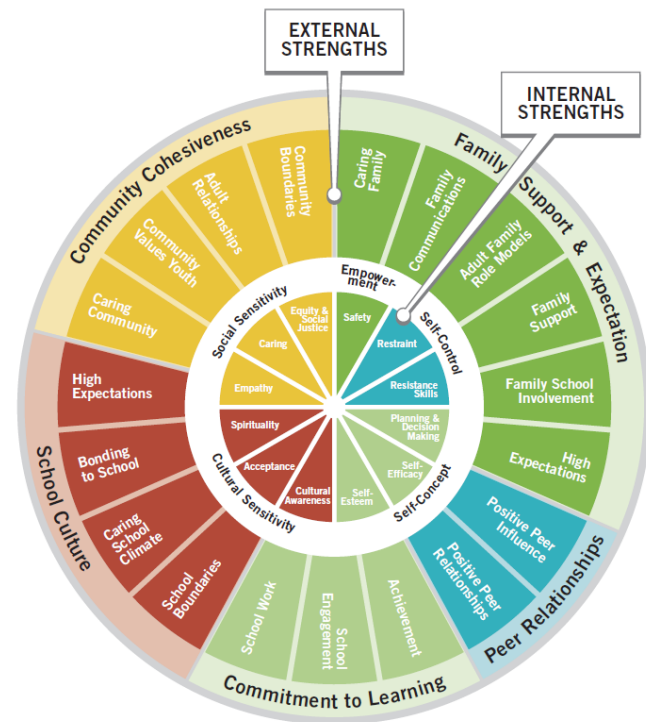
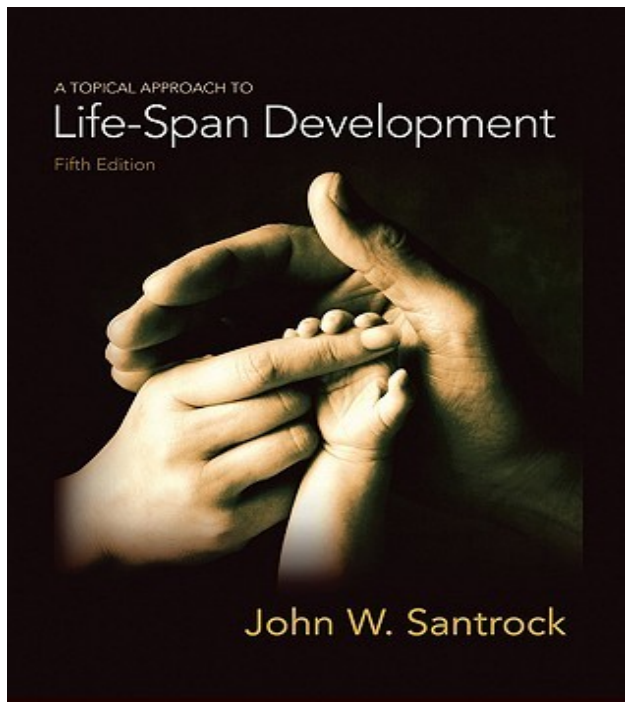
15 znaků resilience u adolescenta

1. Má někoho, kdo jej má bezpodmínečně rád.
2. Má nějakého člověka, který je starší než on a není z jeho rodiny, s nímž může sdílet své pocity a bavit se o problémech.
3. Je oceňován za to, co dělá.
4. V případě potřeby se může spolehnout na svou rodinu.
5. Zná někoho, komu se chce podobat.
6. Věří ve věci, které jsou dobré.
7. Dělá rád činnosti, které dělají i lidé jako on.
8. Věří v sílu, která jej přesahuje.
9. Je ochotný zkoušet nové věci.
10. Usiluje o dokončení toho, co dělá.
11. Vnímá, že svým jednáním ovlivňuje výsledek.
12. Má se rád.
13. Dovede se zaměřit na úkol a vytrvat v jeho naplňování.
14. Má smysl pro humor.
15. Plánuje.

S jakými koncepty resilience souvisí

1. zaměřený na silné stránky,
2. vývojový,
3. sociálně ekologický

1. Zaměřený na silné stránky - posilující sociální práce

- od 80. let 20. stol. v soc. práci, psychologii
- větší důraz na pozitivní uplatnění lidského potenciálu tváří v tvář prožívané nepřízni
- „Proč se něco (špatného) nestalo, přestože k tomu byly podmínky?“

„Proč vidíme u dvou dospívajících sourozenců zcela odlišnou adaptační dráhu, přestože byli v dětství vystaveni stejnému stresoru?“

- Názorně o tom v českém kontextu hovoří Matějček (2005: 405): *„Dvacet let jsem (mezi jiným ovšem) vyšetřoval děti vyrůstající mimo vlastní rodinu, tj. v dětských domovech. Pak po dalších třicet let jsem se jednak více zabýval dětmi, které novou rodinu získaly, tj. dětmi v pěstounské péči a adopci, jednak dlouhodobým sledováním dětí vyrůstajících sice ve vlastních rodinách, avšak za nepříznivých či problematických psychosociálních podmínek. Tyto děti jsou dnes už dávno dospělé, mají své vlastní děti a dovedou se ve zpětném pohledu zamyslet nad svým dosavadním životem. Že mnohé z nich byly nepříznivými okolnostmi nepříznivě ovlivněny, je celkem samozřejmé. Vždy znovu nás však překvapí, že jsou děti, které vyrůstají za týchž nepříznivých podmínek, avšak negativně ovlivněny nejsou! Jsou „vzdorné“ vůči nepříznivým podmínkám – jsou „vulnerable but invincible“, jak by řekla paní Emmy Werner (1982), žijící klasik studií o resilienci.“*

**Díky zkoumání těchto
„zranitelných, ale
nepřemožených“ dětí v 50.
a 60. letech Matějček se
svými kolegy popřel aspekt
přímých negativních
následků časně psychické
deprivace.**

Patologizující x posilující

- Patologizující SP (např. vycházející z psychodynamické školy): zdůrazňování slabých stránek klienta, jeho problémů. Sociální pracovníci zde vystupují v roli experta a základem jejich práce je diagnóza klienta a zlepšení „problémových situací“.
- Posilující SP (např. vycházející ze soc. konstruktivismu, pozitivní psychologie): pokud je lidem dána pozitivní podpora, pak mají obrovskou sílu interpretovat a změnit své vlastní životy.

Principy posilujícího přístupu

- Člověk je definován jako jedinečný: rysy, talenty, zdroje přispívají k silným stránkám
- Intervence je orientována na možnosti, schopnosti (possibility focused)
- Úvahy klienta jsou základní cestou k poznávání a posuzování klienta
- Praktik zná klientův životní příběh
- Trauma z dětství není prediktivní; může aktivizovat či posílit jedince
- V popředí jsou aspirace rodiny, jedince či komunity
- Experty jsou jedinec, rodina či komunita
- Možnosti volby, kontroly, odpovědnosti a osobního vývoje jsou otevřené
- Proces změny vychází z kapacity síly a schopnostech adaptace jedince, rodiny či komunity
- Pomoc se zaměřuje na zisk ze sebepotvrzení a rozvíjení hodnot a zodpovědnosti jedince a tvorbu a nalézání členství v komunitě

Principy posouzení

- kladení důrazu na klientův pohled na věc,
- důvěřování klientovi,
- hledání toho, co chce klient,
- směřování posouzení směrem k tomu, co je v člověku i v jeho prostředí silné,
- činit posouzení silných stránek ve více dimenzích (nezajímat se jen o zdroje u klienta, ale také u jeho různých prostředí – např. rodiny, vrstevníků, dobrovolnických organizací, veřejných institucí),
- hledat klientovu jedinečnost,
- používat jazyk, kterému klient rozumí,
- posouzení má být společnou aktivitou mezi klientem a pracovníkem,
- dosáhnout vzájemné shody týkající se posouzení,
- zabránit tomu, aby byla hledána vina a viník,
- zabránit kauzálnímu myšlení (že nějaká situace byla způsobena konkrétním činitelem),
- výsledkem má být posouzení, nikoliv diagnóza.“

(Cowger 1994: 265-6)

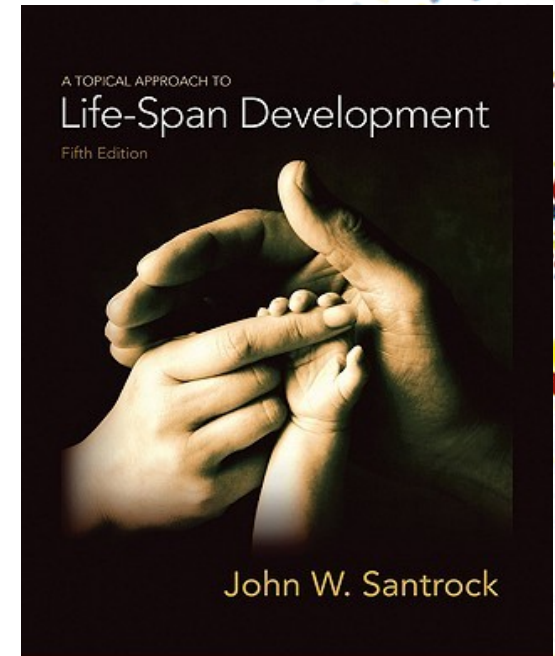
Co mají společného resilienční a posilující přístup (Saleebey, 2000)

- Každý člověk má v sobě sebe uzdravující potenciál.
- Jeho talenty, kapacity, znalosti, dovednosti a zdroje mohou sloužit k dosahování cílů, řešení problémů, žití.
- Prožitek těžké situace člověka posílí.
- Zdroje jsou dostupné právě v prostředí, které není zcela v pořádku.
- I sebevětší pesimista někdy pochopí, co je pro něj dobré.
- Z hlediska pomoci je prospěšnější pozitivní náhled na budoucnost.
- Maladaptace může být zárodkem dobrého.

2. Vývojová teorie

- zkoumání lidského života napříč životní drahou
- zaměřuje se na postupný vývoj člověka v různých oblastech (fyziologické, psychické, sociální a duchovní) a jeho různé dopady na adaptační mechanismy člověka, tedy na jeho resilienční schopnosti.
- člověk by měl v průběhu života naplnit několik vývojových úkolů s tím, jak postupně prochází jednotlivé životní etapy
- klíčovým pojmem je adaptace
- zdroj: vývojová psychologie a psychopatologie

Příklady

- Eriksonův epigenetický model vývoje člověka (8 stádií života, adolescence představuje 5. stadium a vývojovým úkolem je vytvoření identity vlastního já).
- Podobně v morální oblasti juvenilního vývoje přinesli zajímavá zjištění Gilliganová a Kohlberg, který představil model etap morálního vývoje vycházejícího z uvažování o morálních tématech.

nyní se již upouští od tradičního pojetí SP (a také např. psychologie), jež poukazovala na lineární přístupy k vývoji, jež se zaměřovaly na vývojové etapy a úkoly. Přestože není myšlenka vývojových stádií a úkolů v životě člověka zcela zavrhována, více je reflektována skutečnost, že život „vždy neběží ve vyjetých kolejích“

hlavní témata vývojové psychopatologie

- *riziko*, zvýšená pravděpodobnost že jedinec zakusí zvýšený nápor,
- *protektivní faktory*, jež vyvažují rizika
- *resilience*

zaměření na minulý vývoj a jeho možné dopady na přítomnost i budoucnost

- **Richman a kol. (in Fraser, 1997: 147):**
„Vývojová perspektiva nezaměřuje svou pozornost jen na současnost, ale také na minulost a očekávanou budoucnost. U dětí a mladých lidí došlo v minulosti k vývoji, mají svou historii, která ovlivňuje jejich současnou situaci. Děti, které byly v minulosti zneužívány, si s sebou nesou emocionální šrámy do budoucích vztahů s dospělými.“ Vedle sledování tohoto „časového“ hlediska je důležitá rovněž povaha (závažnost) událostí, jež se staly (Richman a kol. in Fraser, 1997).

Vývojová psychopatologie

- Je specifickou oblastí vývojové teorie,
- zkoumá psychické problémy ve vztahu k vývoji člověka,
- zaměřuje se na adaptační mechanismy člověka a studuje pravděpodobnost toho, že obtížná životní situace později povede k obtížím v sociálním fungování.
- *„Maladaptace je nahlížena jako proces, který není definitivní. Není to nálepka, jako je tomu u choroby, není to něco, co člověk má, ale je to komplexní výsledek řady okolností a faktorů, rizikových i protektivních, se kterými se jedinec na své pouti životem setkal. Psychopatologický projev je z tohoto pohledu normálním vývojem, který se někde zhatil či pokazil. (Sroufe, 1997, in Šolcová, 2009).*

3. Ekosystémový přístup k resilienci

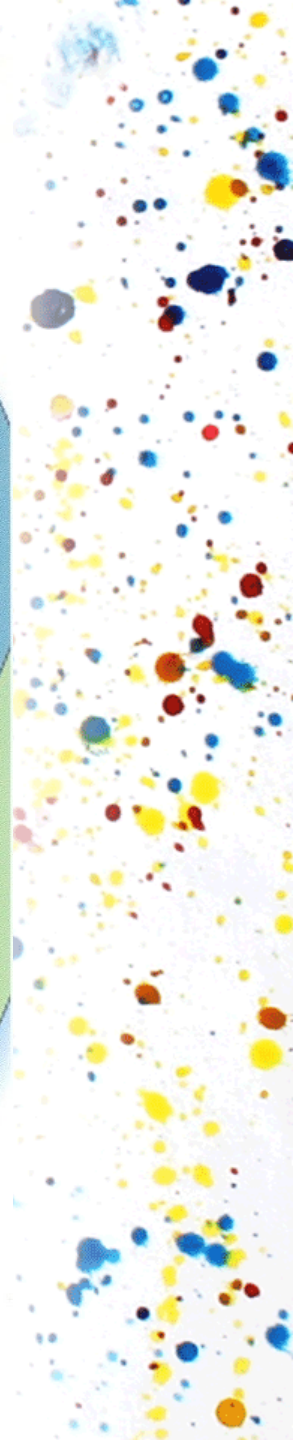
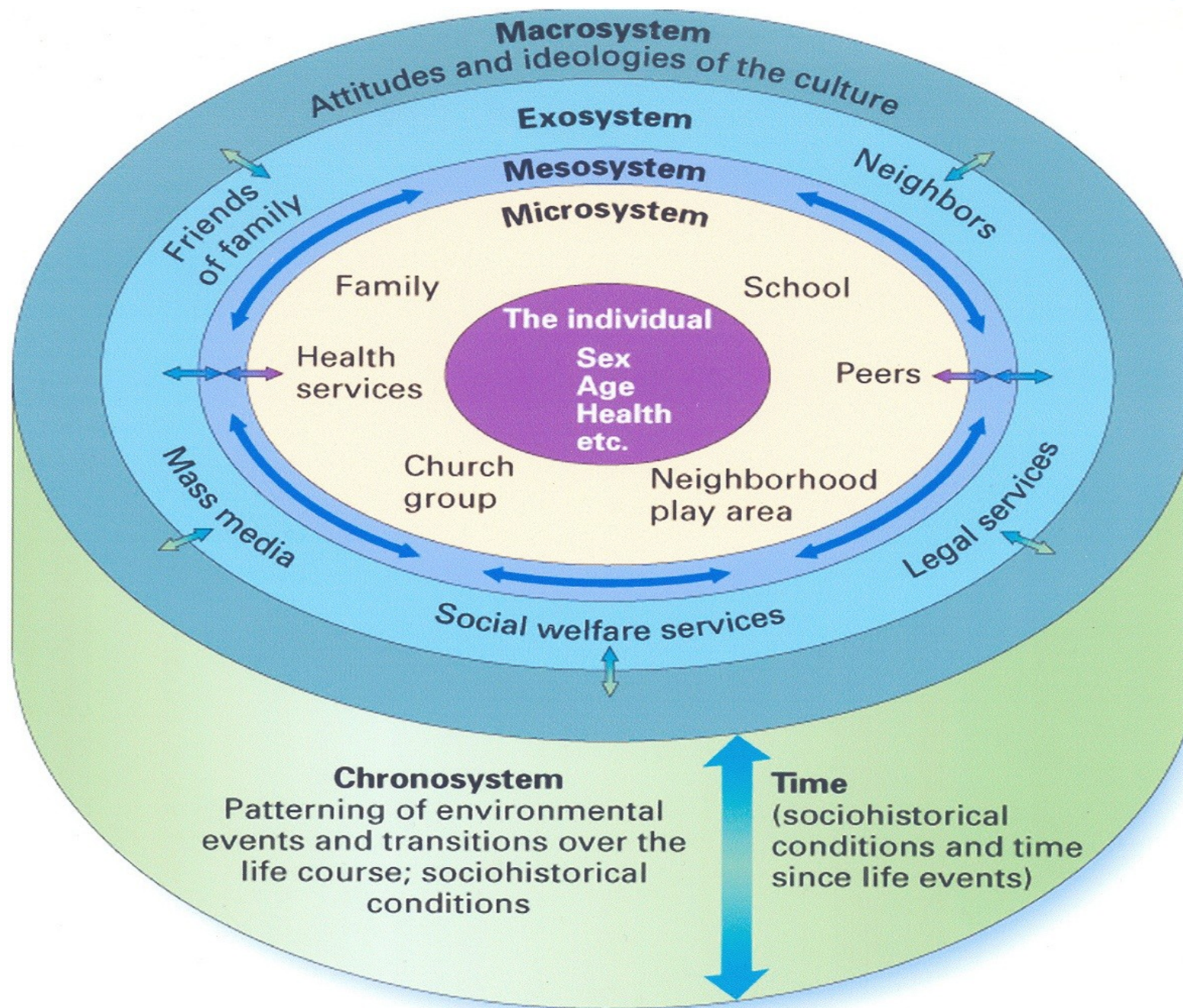
- Resilience není jednorázovým projevem jedince či jiného ekosystému, ale spíše soustavou procesů, jež jsou ve vzájemné, dynamické interakci.
- I zde se vychází z trojdimenzionální optiky tohoto modelu (akcent na /1/ jedince či systém, /2/ prostředí a /3/ jejich vzájemný vztah).

Bronfenbrenner (1979)

- **Mikrosystémy** – rodina, třída, pracoviště, křesťanské či jiné společenství, komunita;
- **Mezisytemy** – soustava sítí, vztahů mezi mikrosystémy;
- **Exosystémy** – rozšíření mezisystémů – např. zaměstnání rodičů adolescenta;
- **Makrosystémy** – širší ideologické kontexty – hodnoty, normy, kulturní vzorce, systém sociálních a jiných politik.

Fraser a kol. (1997)

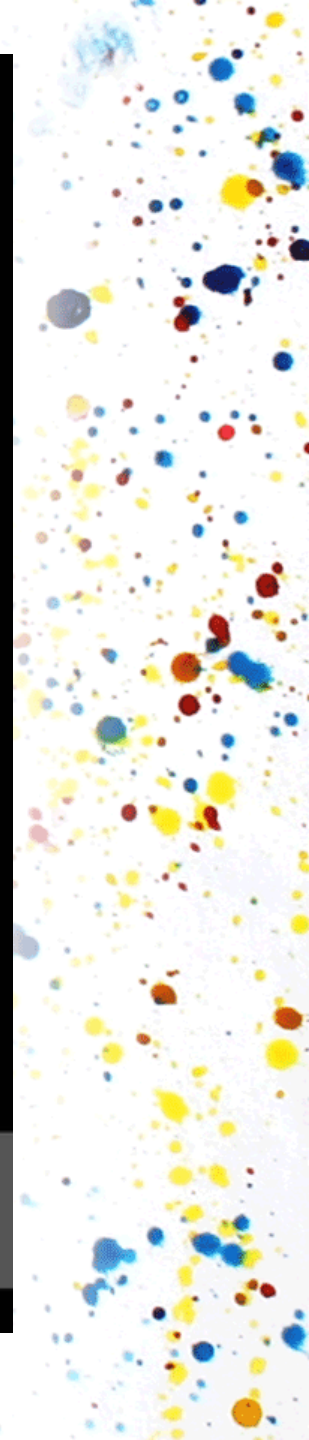
- **Mikroúroveň – individuální a rodinné faktory;**
- **Meziúroveň – sousedství, sítě soc. podpory, církev, křesťanské společenství, škola;**
- **Makroúroveň – příjem, zaměstnanost, diskriminace, segregace.**

Resilience of Social-Ecological Systems

Hakai Beach Institute Summer Field Course – May 2013
Bella Bella & Calvert Island, BC

Mikroúroveň – možní činitelé

- biologické a genetické faktory,
- zdravotní stav,
- sociální kompetence,
- hodnotový rámec,
- duchovní rozměr,
- sebepojetí,
- rodinné zázemí.

Meziúroveň – možní činitelé

- vrstevníci a další „významní druzí“,
- škola (klíma třídy, třídní učitel, nastavení řádu školy),
- zaměstnání (týká se i rodičů),
- volnočasové aktivity (dostupnost, atraktivita, motivace k nim),
- komunita (dostupnost služeb, míra kriminality).

Makroúroveň – možní činitelé

- **system sociálního zabezpečení (chudoba, nerovnost, sociální exkluze),**
- **hodnotové klima společnosti,**
- **legislativní rámec,**
- **média.**

Soc. pracovník intervenující v rámci jednotlivých úrovní

- **Mikroúroveň:** může se jednat například o poradce, který se věnuje individuální sociální práci s klientem. Jeho intervence mohou jít více do hloubky.
- **Meziúroveň:** může ovlivňovat například koncepci sociálních služeb pro skupinu rizikové mládeže a může spolupracovat na rozvoji komunitního plánování v této oblasti.
- **Makroúroveň:** může poskytovat podněty pro juvenilní legislativní rámec.

Čím se vyznačují odolní lidé

Optimismem – svou budoucnost nevidí černě

Altruismem – při těžkostech nemyslí jen na sebe, ale i na druhé

Morálním kompasem – je „záchytným bodem“ při řešení těžkostí

Vírou a spiritualitou – zdroje řešení hledají i v tom, co je přesahuje

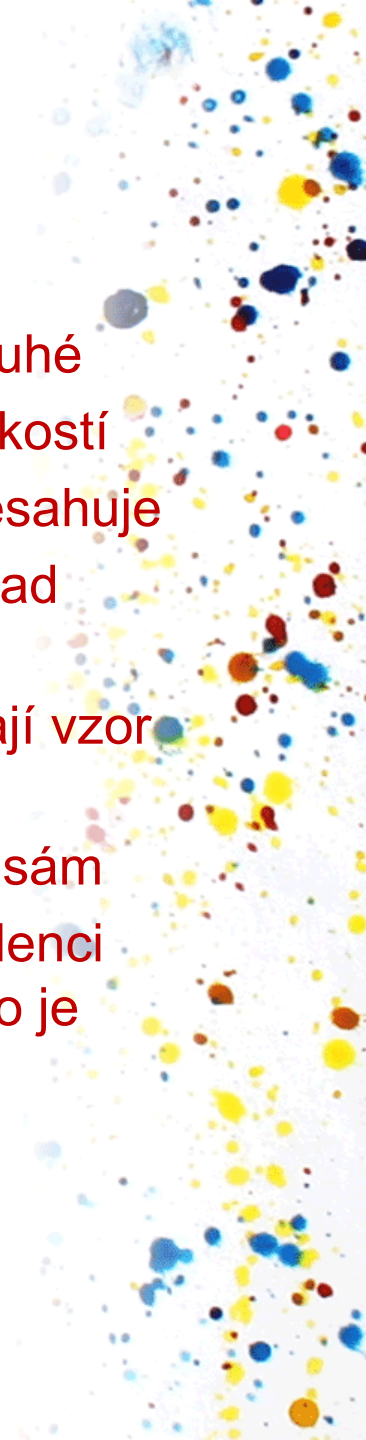
Humorem – platí to i ve vztahu ke schopnosti „povznést se nad nepřízeň a brát ji s humorem“ (viz šibeniční humor)

Mají rolový model – nejsou zahledění jen do sebe, ale hledají vzor řešení u jiných

Sociální oporou – dává pocit, že člověk není na své trápení sám

Nevyhýbají se obavám – opouštějí své zóny klidu, mají tendenci vnímat obavy a nepřízeň jako přirozenou součást života (to co je přirozené, v nás vyvolává menší neklid)

Svůj život naplňují smyslem – dává nepřízni nový rozměr, aktivizuje adaptační mechanismy

Strategie podporování resilience dle Masten, Reed (2002)

1. zaměřené na riziko - „risk-focused strategies“,
2. zaměřené na aktiva „asset-focused strategies“,
3. zaměřené na proces „process-focused strategies“.

1. strategie zaměřené na riziko

- jsou orientovány na redukci vystavení dětí a mladých lidí nebezpečným, ohrožujícím zážitkům. Záměrem je odstranit či zmenšit hrozbu vystavení různým životním stresorům.

Příklady:

- **Prevence zneužívání dětí či týrání skrze vzdělávání rodičů, programy domácích návštěv.**
- **Redukce užívání alkoholu, kouření či drog u adolescentů prostřednictvím komunitních programů.**
- **Prevence bezdomovectví skrze bytovou politiku nebo služby pro lidi v nouzi.**
- **Redukování kriminality nebo násilí v sousedství skrze komunitní policii.**
- **Kampaně proti šikaně pro redukci vrstevnického bezpráví.**
- **Školní reformy vedoucí k omezování stresujících přechodů mezi školami u adolescentů.**

2. strategie zaměřené na aktiva

jsou zacíleny na zvýšení rozsahu, či kvality zdrojů a přístupu k nim. Tyto zdroje jsou nezbytné pro rozvoj kompetentního jednání u dětí a dospívajících. Nepřímo lze na ně působit prostřednictvím posilování sociálního a finančního kapitálu v jejich životech.

Příklady:

- **Organizování klubů pro chlapce nebo děvčata.**
- **Nabízení možností vzdělávání rodičů.**
- **Vytváření rekreačních center.**
- **Zvyšování přítomnosti lidí, kteří sami o sobě jsou pro děti přínosem, jako jsou rodiče a učitelé.**

3. strategie zaměřené na proces

jejich cílem je mobilizovat či zlepšovat nejsilnější adaptační systémy u adolescentů, včetně klíčových vztahů, lidského intelektuálního fungování, seberegulačních systémů, a systémů motivace zvládání. V tomto případě jde úsilí nad prosté odstraňování rizika či zvyšování aktiv, a místo toho se pokoušíme o ovlivnění procesů, které mohou změnit život jedince. Příklady zahrnují programy, které jsou nastaveny na zlepšení kvality vztahů a aktivizaci motivace k lepším výkonům, které vedou děti i mladé lidi k tomu, že zakoušejí pocit osobní účinnosti, jež je motivuje k dalším úspěchům v životě. Na proces orientované úsilí může být zacíleno na různé systémové úrovně (např. jedince, rodinu, školu, sousedství, kulturu) či jejich interakci (např. vazby rodina-škola, sebeovládání v kontextu vrstevníků).

Příklady:

- **Zvyšování sebedůvěry mladého člověka prostřednictvím vzdělávacího systému, jež staví na ocenění stupňovaného úspěchu.**
- **Podporování vztahů skrze programy, v nichž se děti srovnávají s potenciálními rádci, jako je například program Big Brothers/Big Sisters of America.**
- **Podporování přátelství dětí s prosociálními vrstevníky ve zdravých aktivitách, například v rámci mimoškolních činností.**
- **Podporování kulturních tradic jež dětem poskytují adaptivní rituály a příležitosti pouta s prosociálními dospělými, například náboženské vzdělání nebo třídy kde starší lidé učí etnickým tradicím tance.**

Další příklad

Resilienční model prevence rizikového chování adolescentů (Forgey in Norman, 2000)

**jeho předností je důraz na jednotlivé fáze
preventivního modelu**

Principy modelu

1. volba potenciálního problému
2. definování cílové populace
3. určení resilienčních činitelů
4. výběr metody a úrovně intervence
5. vývoj, realizace a využití efektivního zhodnocení programu

Děkuji za pozornost

